

BİZANS DÖNEMİNDE İSTANBUL'UN KENT YÖNETİMİ

MURAT KEÇİŞ*

Cyril Mango, *Le développement urbain de Constantinople (IVe- VIIe siècles)*¹ adlı kitabının önsözünde Bizans İstanbulu hakkında öğrenebileceklerimizin neredeyse sınırına geldiğimizi, bundan sonraki bilgilerin artık ya arkeolojiden ya da Osmanlı kaynaklarının Bizans yapıları ve şehrin topoğrafyası hakkında söylediklerinden gelebileceğini belirtmektedir. Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'un tarihi üzerine yapılan çalışmalar daha çok şehrin arkeolojisi, sanat tarihi, mimarlık tarihi, topoğrafyası, kentsel gelişimi üzerinde yoğunlaşmışken “Kentte Bizans İmparatorluğu döneminde nasıl bir yönetim vardı?” sorusu yapılan çalışmalarda pek ele alınmamış bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun temelinde Bizans dönemi tarihî kaynaklarında yeterince bilgi bulunmaması yatmaktadır. Bununla birlikte bazı yeni çalışmalar bu husustaki bilgi boşluklarını doldurabilecek durumdadır.² Doğu Roma İmparatoru I. Konstantinos, 324 yılında antik Byzantion kentinin yerinde yeni bir imparatorluk başkenti kurmak için giriştiği faaliyetler sonucunda 11 Mayıs 330'da resmî olarak kutsanması ile Konstantinopolis, imparatorluğun yeni başkenti olarak ortaya çıkmıştır. Bin yıldan fazla bir süre Akdeniz dünyasının önemli bir kısmında, zaman zaman sınırları değişse de hüküm süren Bizans İmparatorluğu'nun idari ve dinî merkezi her zaman bu

yeni başkent olmuştur. Konstantinopolis'in bir başkent olarak büyümesi ve Orta Çağ standartlarında bir megapol hâline gelmesi, imparatorun burayı yönetim merkezi yapmasına borçluydu. İmparator Konstantinos'tan sonraki bütün imparatorların bu yeni başkente, eski Roma'nın gelişimini de borçlu olduğu, birtakım ihsanlarda bulunması şehrin gelişimi üzerinde büyük katkı sağladığına şüphe yoktur. Yeni Roma da denilen Konstantinopolis; imparatorluk sarayı, senato ve büyük bir kentin tüm sosyal, ekonomik ve idari birimleriyle, çok geçmeden Akdeniz dünyasının zenginlik, itibar, nüfus ve kültürel etki bakımından Roma, İskenderiye ve Antakya gibi büyük merkezleriyle yarışabilecek büyük bir kent hâline gelmiştir. Şehir, binlerce memuru ile birlikte, saray divanının üyelerine de ev sahipliği yapıyordu. Burası aynı zamanda imparatorluğun en zengin piskoposluk topraklarının yönetildiği Doğu vilayetlerinin idari merkezi ve Doğu'da imparatorun doğrudan kendine bağlı olan iki ordusunun askerî karargâhı idi. İmparatorun yüksek mahkemeleri ve imparator muhafızlarının yönetimindeki mahkemeler ile daha alt kademedeki mahkemeler, avukatlara ev sahipliği yapıyordu ve başkent her vilayetten davacı akımına uğruyordu. Davacı kalabalıklar; şikâyetlerinin giderilmesi, muafiyet, ayrıcalık sağlanması ya da atama beklentisi ile imparatorluğun her köşesinden şehre akın ediyorlardı. Bulunduğu coğrafi konumuna rağmen, Bizans kaynaklarında ticari bir merkez olarak önemi ve Konstantinopolisli tüccarlardan nadiren bahsedilmektedir. Kent, ticari önem bakımından hiçbir zaman Akdeniz'in en önemli limanlarından olan İskenderiye ile yarışmadığı gibi orta çağlar boyunca büyük bir sanayi merkezi hâline de gelmediği anlaşılmaktadır. Kent, büyümesini ve başka alanlarda kazandığı şöhretin tamamını, doğrudan doğruya sarayın ve hükümetin burada tesis edilmesine borçlu idi. Bu üstünlüğüne rağmen, şehirde bulunan okulların VI. yüzyılda Atina, İskenderiye ve Beyrut'ta hâlâ güçlü ve

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

¹ Paris 1985.

² Bizans İstanbul'u araştırmaları konusuna 1970'lere damgasını vuran Mango ve Dagron, daha sonra *Constantinople and Its Hinterland* adını taşıyan kitabın editörlüğünü birlikte yaptılar. Oxford'da Nisan 1993'te düzenlenen 27. Bizans Bahar Sempozyumu'nun yayını olan bu kitap; şehrin bulunduğu alan, su, tahıl, sebze ve balık ihtiyacının nasıl karşılandığı, yönetimi, savunması, hinterlandıyla ilişkisi, sakinleri, göçmenleri, üretimi ve ihracatı ve kültürel etkileşimlerini konu edinen toplam yirmi sekiz (giriş dâhil) makaleden oluşmaktadır. Kitabın ikinci bölümü kentin yönetimi üzerinedir.

büyük olasılıkla daha iyi nitelikte rakipleri vardı. Kilise de Doğu'daki diğer patriklik merkezlerinde bulunan zengin ve güçlü rakiplerle karşı karşıya idi. Şehir, X. yüzyıla kadar kuruluşundan sonraki iki buçuk yüzyıl içinde biçimlenen ve Iustinianos ile ardılarının tamamlanan erken dönem Hristiyan kenti özelliklerini korumuştur. Bütün bunlar şüphesiz Konstantinopolis'in büyüklüğünün temel sebepleriydiler.

Konstantinopolis, Bizans döneminde üç kurum etrafında şekillenmiştir: Hipodrom, Ayasofya Kilisesi ve Büyük Saray. Bu yapılar sırasıyla; Bizans kimliğini oluşturan sivil gelenek, ilahî otorite ve imparatorluk iktidarını temsil ediyordu. Hipodrom âdetâ Roma'nın devamı niteliğinde bir kurum olarak dikkat çekerken, Ayasofya ise yeni dinin en bariz imgesi idi. Şehrin kilisesi, imparatorların ve senatörlerin bağışlarıyla büyük bir zenginliğe sahip oldu ve piskoposlar kendi ruhani otoritelerini kurmak ve genişletmek için Yeni Roma'nın seküler itibarını kullandılar. Büyük Saray; holler, odalar, şapeller, kışlalar, hizmet binaları, koridorlar ve avlulardan oluşan oldukça geniş bir alana yayılmış bir kompleks idi. Dolayısıyla kent, bu üç kurumun arasındaki ilişkilerden kaynaklanan bir örgütlenme sistemi ile yönetilmekteydi. Başkentin yönetimi, bütün bu kurumlara ait fonksiyonların örgütlenmesi anlamına geliyordu. Konstantinopolis Kilisesi, İmparator Konstantinos'un emperyal cömertliğiyle zengin biçimde bağışlardan yararlandı ve kuşaktan kuşağa istikrarlı biçimde zenginliğini büyütürken ruhban sınıfından, dullardan, bakirelerden (kimsesiz bakirelerden, rahibelerden) ve yoksullardan oluşan binlerce kişiye destek oldu. Şehrin kutsal mekânları, dindar kişileri cezbetmekteydi ve papanın büyüyen otoritesi şikâyetlerini dile getirmeye veya kendine taraftar toplamaya hevesli piskopos ve ruhban sınıfından artan sayıda insanı Konstantinopolis'e çekti. V. yüzyılın başında Doğu'nun başkentinde Roma'nın yaklaşık iki buçuk kat fazlası bir rakam olan, 4.388 *domusta* (bağımsız ev) en başta bürokratlar, avukatlar ve profesyoneller olmak üzere daha geniş bir orta sınıf yaşamaktaydı.

İdari yapıdan bahsetmeden önce, çoğunluğu tahmini rakamlara dayanan kentin nüfusunun tarihî süreçteki dalgalanmalarını hatırlatmakta fayda vardır. 330 yılında imparator tarafından resmî bir törenle açıldıktan sonra kentin nüfusunun 200.000 kişi olduğu, V. yüzyılda 300.000'i aşkın kişiyi barındırdığı, daha sonra Iustinianos döneminde (527-565) 500.000 kişiye ulaştığı, VIII. yüzyılın ortasında veba salgını ve çeşitli sebeplerden 30.000-40.000 kişiye kadar düştüğü

1- İmparatora veya bir memura ait olduğu tahmin edilen IV. yüzyıla tarihlenmiş heykel parçası (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

tahmin edilmektedir. XII. yüzyılda 400.000 rakamına tekrar ulaşan kentin nüfusunun, Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedildiğinde ise yeniden 40.000-50.000 kişiye kadar düştüğü düşünülmektedir. Konstantinopolis, zaman zaman yaşadığı bu olağanüstü büyümesini her şeyden önce imparatorların ve saraylarının burada olmasına borçluydu. Fakat bütün bu rakamların tartışmalı olduğunu unutmamak gerekir.

Orta Çağ standartlarında dönem dönem büyük bir megapol hâline gelen, ama bu yapısını zaman zaman kaybetmesinden anladığımızı göre kırılğan bir nüfus grafiği gösteren kentin sahibi imparator idi. İmparatorun yanında tıpkı Roma'da olduğu gibi Bizans başkentinde de *Curia* (Kent Meclisi) şeklinde bir idari kurulun varolduğu bilinmektedir. İmparator II. Konstantinos (337-361), şehirde bir senato kurdu ve Roma modeline dayanan imparatorluk muhafızlarına özgü diplomatik oyunlar başlattı. Meclisin üyeleri; kentin ileri gelenlerinden, hükümet görevlilerinden, yüksek rütbeli subaylardan, geniş toprak sahiplerinden ve zamanla zenginleşen halktan seçilirdi. Kentin bakım ve onarımı için gönüllü

2- Haznedar-Bakırköy kazılarında çıkarılan V-VI. yüzyıllara ait imparator ve imparatoriçe betimli başlık (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

olarak taahhüt altına girmesi, imparatorun talep ettiği yerel gelirlerin vergi matrahının belirlenmesi, toplanması ve merkezî bütçeye iletilmesi bu meclisin görevleri arasında sayılabilir. Halkın ve ordunun yaptığı seçimi yasallaştırmak için tahta çıkan her imparatoru senatonun onaylaması zorunluydu. İmparator seçiminde önemli rol oynayan senato, sık sık darbe yaparak ya da güç kullanarak iktidarı ele geçiren imparator adaylarının tahta çıkışını onaylamak zorunda kalmıştır. Bu yetkileri sebebiyle meclis üyeleri zaman içinde siyasi meselelerde de söz sahibi olan soylu bir sınıf oluşturdu. Fakat meclis üyelerinin özellikle mali sorumluluklarından kurtulmak için zaman zaman çeşitli yollara başvurdukları görülmektedir. Konstantinopolis'teki senatonun, tıpkı Roma senatosuna benzeyen ayrıcalıkları, tahsisatları, parasal avantajları vardı. Senato, *eparkhosun* başkanlığında Augusteion Forumu'nun yanındaki bir sarayda toplanırdı.

Yüzyıllar boyunca imparatorluğun yönetim kademesinde etkin bir rol oynayarak varlığını sürdüren senato, toplumsal saygınlığa sahip çok zengin bir kurum

3- Laleli kazılarında bulunan V. yüzyıla ait üst düzey memur heykeli (İstanbul Arkeoloji Müzesi)

olarak kalmıştır. Başkent hâlâ senatoya ev sahipliği yapıyordu ve aralarında sarayın en zengin üyelerinin de olduğu birçok senatörün şehir merkezinde evleri bulunuyor ve yılın bir kısmında burada yaşıyorlardı. Bu kesimin kölelerinin ve müşterilerinin yarattığı kalabalık, sadece Konstantinopolis'in nüfusuna kayda değer bir katkı sağlamakla kalmayıp yerli esnaf ve zanaatkarlar ile imparatorluğun her köşesinden ve imparatorluk sınırlarının dışından lüks mallar ithal eden tüccarlar için de bir pazar oluşturmuştu. Senatörlerin şehirde düzenlediği oyunlar; arabacı, seyis, aktör, şarkıcı ve benzeri meslek sahiplerini büyük oranda şehre çekmişti.

Sivil idaresinin birçok farklı açıdan mali idareden farkı olmayan Bizans'ta idari sistemin temel fonksiyonu; devletin idamesi için mali kaynakları tespit etmek, onları toplamak ve gerektiği şekilde dağıtmaktı. Bu işleri yürüten ve kentin idari sorumluluğunu taşıyan yüksek düzey bürokratların ofisleri, büyük ihtimalle büyük kiliselerin çevresinde yer almaktaydı. Şehrin idaresinde görev alan kişiler, XII. yüzyıl Bizans tarih yazarı Ioannes Zonaras'ın deyişiyle "saraydan farkı olmayan, şehir büyüklüğünde

4- Bizans Büyük Saray kalıntıları (Mamboury-Wiegand)

konutlara sahip olabiliyordu”. Aristokratlar mekânsal olarak imparatorun sarayına yakın olmak istiyorlardı. Noterliklerin mekânsal olarak kiliselerle olan bağlantıları VI. yüzyıla kadar gitmektedir. *Eparkhosun Kitabı*’nın ilk bölümü; hukuk mesleğinin kent içindeki örgütlenmesini anlatmaktadır. Noterlik büroları içinde veya onlara ek olarak hukuk üstatlarının (*nomikoi*) yardımcılarıyla birlikte nerelerde ders verdiklerini tarif etmektedir. Her üstat, geleneksel mekânların (*nome*) başına geçmeden önce meslektaşlarınca seçilir ve vali (*eparkhos*) tarafından cemiyetinin başı olarak atanırdı. *İviron’un Amelleri* adlı eser, başkentte beş hukuk bürosunun varlığından bahsetmektedir:

1. Kırk Şehitler Kilisesi’ndeki bir büroya bağlı bir nome.
2. Blakhernai Kilisesi’ndeki bir büroya bağlı bir nome.
3. Konstantinos Forumu’ndaki Bakire Kilisesi’ndeki bir büro.
4. Aya İrini Kilisesi’nde bir büro.
5. Diakonissa Theotokos Kilisesi’nde bir büro.

Yukarıdaki noterlik bürolarına ek olarak, başka kiliselerden memurların tabellion veya notarios unvanına sahip olduklarını ve hukuki evrakları düzenledikleri de bilinmektedir. Şehrin idaresinin ve hukuki işlerinin kilise çevresinde bulunduğu açıktır.

Kilise kuran hamiler, devletin her türlü işlerini yürüten noterler için düzenlemeler yapmışlardır. Aynı şekilde kentin yönetiminde yer alan kişiler, büyük ihtimalle bir kiliseye bağlıydı. Şehrin kurucusu İmparator Büyük Konstantinos tarafından denize ve şehre nazır, nefis bir manzaraya sahip tepede kurulan Büyük Saray’da meclis salonu (*consistorium*) ve 19 masalı bir triklinos yani resepsiyon salonu bulunmaktaydı. 16 pencereci kubbesi olan bu sekizgen salon, merasimlerinin birçoğunun yapıldığı sarayın en güzel kabul töreni salonuydu. Büyük Saray, imparatorlar tarafından çevresine örülen duvarlar ve bu yapının içerisinde çalışan kişilerin statüleri ve aldıkları ücretler gereği kentten ayrı bir kompleks idi.

Kenti idare eden dinî ve sivil memurların oturacakları evler, bizzat imparator tarafından tahsis

edilirdi. Bu evler hiçbir zaman özel mülk hâline getirilmezdi. Şehir nüfusunun sürekliliğini sağlamaya yardım eden en belirgin anakronistik özelliklerden biri; yiyecek yardımı sistemiydi (*annona*). Kısmen durağanlığın zorlamasıyla kısmen Romalı halk için beslenen duygusal bağlılıktan kaynaklanan nedenlerle imparatorluk yönetimi, Roma devrinde rüşvet olarak başlamış ve ilk imparatorlar tarafından devam etmesi sağlanıp genişletilmiş olan ücretsiz yiyecek dağıtımını sürdürdü. Bu bağlamda Bizans başkentinin en önemli özelliği kurulduğu günden itibaren kentte yaşayan bütün insanların ekmek ve su ihtiyacının giderilmesi idi. 15 Mayıs 332'de İmparator Konstantinos, Konstantinopolis'te yaşayan halk için ekmek yardımını başlattı. Ekmek 117 numaralı Notitia'ya göre belirli noktalardan 80.000 kişiye dağıtılıyordu. İmparator Büyük Konstantinos ve II. Konstantinos, şehirde ev inşa edenlere ekmek tayını yardımı yaparak yeni başkentlerinin büyümesini teşvik etmişlerdir. Bu tayın hakkı (*panes aedium*) eğer ev satılırsa evle birlikte yeni sahibine aktarılıyordu: IV. yüzyılın sonlarında yeni ev inşa edenlere hâlâ yardım sağlanıyordu. 392 yılında İmparator I. Theodosios, günlük mısır dağıtımını 125 *modii* artırdı. Böylece toplam sayıya yaklaşık 1.000 alıcı daha eklendi. Bunun dışında başka bir artış kaydedilmemiştir. 372 yılında Valens, *annonae popularesin* satışını yasakladı. Böylece eğer alıcı, şehri terk ederse onun tayın hakkı devlete aktarılıyor ve zamanı dolan bu tayınlar (*annonao caduca*), alıcı vasıfları taşıyan başka başvuru sahiplerine dağıtılıyordu; yine görünen o ki eğer bir alıcı hayatını kaybederse onun tayını da devlete intikal ediyordu. Bu kurallar uzun zaman geçerli kalmış gibi görünmemektedir. IV. yüzyılın sonlarında *annonae*, yasal olarak miras bırakılabilir veya satılabilir. V. yüzyılın son kısımlarında ise birçok tayın hakkı kilisenin tasarrufuna geçmiştir.

Bu manada başkent, şehirde yaşayan insanların ihtiyaçlarının giderilmesi için kırsal bir toprağa bağlı hinterlandı ile birlikte düşünülmesi gereken idari bir birim idi. Özellikle kentin kurucusu Konstantinos, kentte yeni ev kuran herkese bedava ekmek dağıtılmasını gelenek hâline getirmiştir. Özellikle Paskalya'nın pazarında yoksullara gıda yardımı yapılmaktaydı. Bu anlamda kent kurulduktan sonra yeterli tahılı Mısır'dan ithal etmek, devletin halkına karşı en temel sorumluluklarından biri hâline gelmiştir. Böylece tahıl gemilerine sahip olanlara, İskenderiye'ye yıllık seferler düzenleyen denizcilere, gemi kaptanlarına ve yükü hep Konstantinopolis'teki limanlara değil, ara durak sayılabilecek Çanakkale Boğazı'nın girişindeki Bozcaada'da (Tenedos) büyük

silolara boşaltan ve uygun rüzgârlar çıktığında buradan başkente taşıyan nakliyecilere istihdam sağlanmış oluyordu. Başkente Kuzey Afrika, Trakya ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinden ulaşan tahıl, değirmenci ve fırıncı loncalarına dağıtılıyor ve bunlar da ekmeğin her gün hazır olmasını temin ediyorlardı. Fakat kentte zaman zaman dinî ve siyasi içerikli çıkan çatışmalar sebebiyle bu hizmet aksayabiliyordu. Kentin piskoposu Eusebius, 341 yılında öldüğü zaman, yeni piskopos olabilmek için birbiriyle rekabete giren Paulus ve Macedonius, başkentte kargaşaya yol açmış ve bu kargaşadan dolayı Konstantinopolis halkını cezalandıran İmparator Konstantinos, bedava ekmek tahsisini yarı yarıya düşürmüştür.

Konstantinopolis'te ekmek üretimi ile ilgili düzenlemeler hakkındaki bilgilerimiz çok sınırlıdır. *Comes horreorum* adlı bir devlet görevlisi tarafından idare edilen kamu fırınları bulunuyordu. Notitia'ya göre kamu fırınlarının sayısı sadece yirmi veya yirmi bir idi: Bunların her biri 4.000 insanın ihtiyacını karşılayan ve günde yaklaşık 500 modii (1 modius: 8,73 libre; 1 libre: 453,59237 gr) işleyen çok büyük yapılar olmalıdır. Sayıları yaklaşık 120 olan özel fırınların ise geri kalan nüfusun ihtiyacını giderebilmek açısından benzer büyüklükte olması gerekir. Konstantinos, yeni başkentindeki fırıncılık sektörünü kamuya ait büyük fırınlar inşa ettirerek ve belki de bazı imtiyazlar ve yardımlar ile özel fırıncıları da teşvik etmek suretiyle planlamıştır. Fırıncıların loncası (*corpus mancipum*) ise önemli yasal düzenlemelerin yapılmasında etkin rol almamıştır.

Ekmekte olduğu gibi şehrin su ihtiyacının karşılanması da özenle organize ediliyordu. Bütün bu organizasyonun su, ekmek, yağ, et ve şaraptan sorumlu başkanlıklar altında düzenlendiği kabul edilmektedir. Roma döneminde bütün imparatorluğun büyük şehirleri yaygın biçimde su kemerleri ile donatılmıştı ve bu yüzden artık görev sadece, başkent Konstantinopolis'e su temin eden kemerlerin ve bu suyun depolanmasından ibaretti. Gerekli onarımları yapmak ve su kemerlerine on adım mesafede olan bölgede ağaçların büyümesini önlemek, *comes aquarum* ve *comes formarumun* adı verilen birimlerin görevi idi. Su kemerlerinin temizliği, bu kanalların geçtiği toprakların sahiplerinin sorumluluğundaydı; bu görevleri karşılığında başka bazı olağanüstü yükümlülüklerden muaf tutuluyorlardı. Konstantinopolis'te artan nüfusa paralel olarak, yeni su kemerleri inşa etmek imparatorların en birincil vazifesi hâline gelmiştir. IV. yüzyıl kaynaklarından Themistios'a göre İmparator Valens (364-378), şehre hâkim su kemerini tamamlayana kadar, başkent ciddi bir su kıtlığı çekmişti.

5- Şehir idaresinde en önemli merkez olan Büyük Saray'ın mozaikleri (İstanbul Mozaik Müzesi)

Bir başka kemer I. Theodosios tarafından, şehrin yüksek yöneticileri tarafından düzenlenen oyunlara ara verilmek ve bunun yerine su kemerini finanse etmek üzere sabit miktarlı fon oluşturmak suretiyle inşa edilmişti. Arkadios zamanında bazı yüksek yöneticiler, oyunların yeniden düzenlenmesi için emir almışlardı, fakat öyle görünüyor ki diğerleri su kemeri fonuna yaptıkları ödemelere devam ettiler. Sonuçta bu ödeme kalıcı hâle

geldi. Markianos, konsüllerin toplandıkları sırada kalabalığa para dağıtmak yerine su kemerlerinin tamiri için 100 libre altın ödemelerini zorunlu tuttu ve Zenon, aynı yükümlülüğü devam ettiren bir fahri konsüllük kurdu. Bununla birlikte su kemerlerini tamir etmek için kullanılmak üzere Konstantinopolis'in limanlarında tahsil edilen sabit vergiler vardı. Konstantinopolis'te düzenli çalışan ve kemerleri kontrol eden, rutin

6- Arkadios Sütunu'nda resmedilen Bizans askerleri (Coignard)

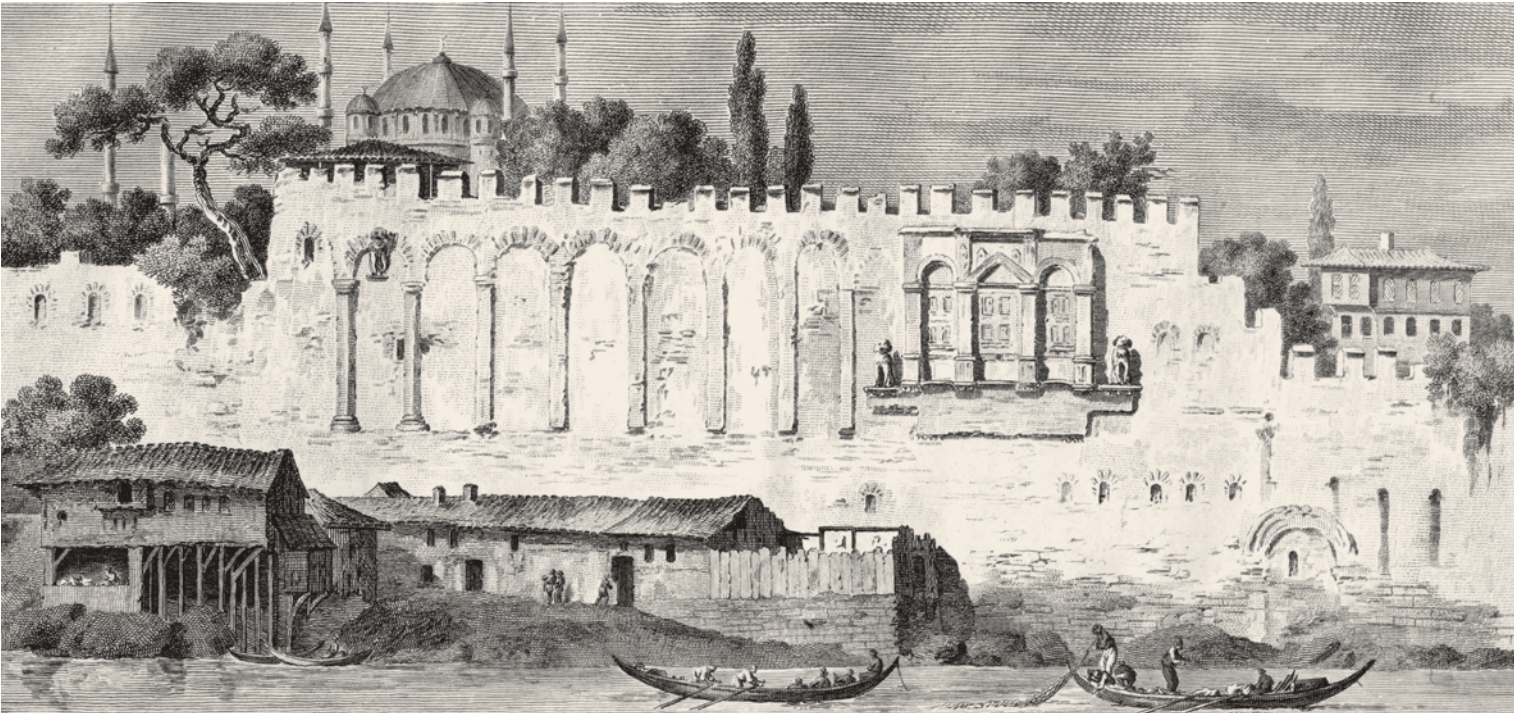
bakımlarını yapan ayrıca özel şahıslarca yasal olmayan yoldan su çekenleri tespit eden *aquarii* adında teknik görevli vardı. Bu görevliler tanınmaları için ellerinin üzerinden işaretlenmişlerdi ve *militia* adı verilen askerî görevli statüsündeydiler. Bazı kemerler kamu binalarına tahsis edilmişti. Konstantinopolis'teki *Aqua Hadriana*

imparatorluk sarayına, halka açık hamamlara (*thermae*) ve büyük dekoratif çeşmelere (*triumphaea*) (*nymphaea* olmalı) tahsis edilmişti. Özellikle halkın en önemli sosyalleşme mekânlarından olan hamamlarda tüketilen suyun temin edilmesi başkentin idari problemlerinden biriydi. Su kaynaklarından kemerlerle kente taşınan

suyun büyük kısmı, halkın ihtiyacını karşılayabileceği sarnıçlara veya su depolarına (*lacus*) taşıyordu. Bu anlamda halkın ihtiyaçlarının karşılanması imparatorun sorumluluklarının başında geliyordu. İmparatorlar şehrin gerçek sahibi oldukları gibi kentteki hayati müesseselerin inşasını bizzat üstleniyorlardı. Örneğin, son ikonoklast

İmparator Theofilos (829-842), Zeugma'ya (günümüzde Unkapanı) hâkim bir tepenin üstüne, kendi adını taşıyan, geniş ve göze çarpan bir hastane inşa ettirmiştir. Su temininde özel tedarik ise sadece imparatorluk hibesi ile alınabiliyordu ve bu amaçla evlere dönecek su borularının çapı sıkı biçimde denetlenmekteydi.

7- Bizans İmparatoru Marcellus Leo anıtı ve Büyük Saray kalıntıları (Gouffier)

425 yılında çıkarılan bir yasayla kamuya ve özel kişilere gıda dağıtım ağı oluşturuldu. Kentte yaşadıklarını belgeleyebilenlere bronz bir pul verilmek suretiyle daha önceden tespit edilmiş dağıtım noktalarında, bedava ekmek kazanabilmek için bu pulları göstermek gerekiyordu. Burada en önemli husus; bedava ekmek, halkın gelir durumuna göre değil, sadece kentte yaşayan ve bunu ispat edebilen kişilere veriliyordu. Mısır'dan gelen tahılın depolanması için beş büyük ambar yapıldı. Mısır, doğuda bulunup neredeyse tümüyle başkent ve imparatorluk ordularının erzak ihtiyacını karşılamakla birlikte, büyük bir tarımsal artı değere sahip tek eyaletti. Mısır'ın kaybedilmesinden sonra da kentte bedava ekmek dağıtmaya devam edilmiştir. İmparatorlar bedava ekmek dağıtabilmek için sürekli olarak yeni tahıl kaynakları aramak zorunda kalmışlardır. Ekmekten sonra kent halkının en temel besin kaynağını oluşturan et ve balık, her zaman Strategion'da meydanlarda, koyunlar Amastrianon'da, domuzlar ve Paskalyada yenen koyunlar ise Theodosios Forumu'nda satılıyordu. Koyun, sığır ve domuz eti birbirinden farklı lonca teşkilatları tarafından sağlanıyordu. Ana cadde Mese'nin Konstantinos ve Theodosios forumları arasındaki kısmının güneyinde fırınlar ve tavernalar bulunmaktaydı. Sarayın önünde, törensel giriş kapısı Halke'den Milyon'a kadar çeşitli baharatları, esansları, parfümlü ağaçları, misk ve amberleri ile parfümcüler vardı. Ticaretin gerçekleştiği büyük caddelerde ve bunlara bitişik sokaklarda farklı

yerlerden gelen bir tüccar kalabalığı; Arap tüccarlar, Bizanslı zanaatkârlar ve sarraf, mumcu, fırıncı, balıkçı, kasap, marangoz kürek yapımcıları gibi tüccarları görmek mümkündür. Milyon yakınlarındaki mahkemelerin bulunduğu stoaların etrafında kitap satıcıları vardı.

Kentin idare tarihinde en belirleyici dış etkenlerin başında 626'da Avarlar, 674-678 ve 717-718'de Emevîler, X. yüzyılda Bulgarlar, XI-XII. yüzyılda Ruslar tarafından sürekli olarak kuşatmalara uğraması gelmektedir. Bu anlamda başkent en önemli mimari yapısı olan surlarının sürekli olarak tahkim edilmesi, kent yönetiminde öncelikli sorunların başında geliyordu. Fakat özellikle yeni büyük dinî yapıların inşa edilmesi ve hazinenin gelirlerinin büyük bir kısmının buralara aktarıldığı dönemlerde şehrin surlarının tamir edilmesi ihmal edildiği gibi devlet hazinesinin buralara sarf edilmesi halk nazarında büyük hoşnutsuzlukların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Yine de büyük istila hareketlerinin ortaya çıkacağı dönemler öncesinde imparatorların en birinci vazifesi; kentin surlarını tamir ettirmektir. 1204 yılında IV. Haçlı Seferi'ni istisna tutacak olursak, bütün bu kuşatmalara başarıyla direnebilmesinde surlarının muhkem oluşu kadar, kentin topoğrafik konumu de büyük bir rol oynamıştır.

On dört bölgeden oluşan başkent her bir bölgesinde, gece güvenliğini sağlayan kolluk gücü komutanının otoritesi altında, güvenliği sağlamakla görevli sorumlular vardı. 535'te, gece güvenliğini sağlayan

kolluk gücü komutanının yerine, yetkileri genişletilmiş bir demos yargıcı görev yapmaya başlamıştır. Kent, geceleri asayişli sağlamak için amatör gece gözetimine bağlı kalmak zorundaydı.

Kent, Roma örnek alınarak kurulduğundan kentin idari sistemi de az çok Roma kentinin idari yapılanmasına benzemektedir. Özellikle çok büyük ihtiyaçlar ortaya çıkmadığı sürece kentin yönetiminde Roma kanunları geçerliliğini korumaktaydı. Zaten Bizans imparatorları da bu anlamda yeni kanunlar yapmaktan ziyade, mevcut kanunları iyileştirerek şehrin idari yapılanmasını sağlamışlardır. Bizans İmparatorluğu'nun çok uzun bir süre egemenlik sürmesi sebebiyle zamanla İstanbul'daki eski kurumlar yerlerini yavaş yavaş gelişen yeni kurumlara terk etmişlerdir. Bu sebepten kuruluşundan yıkılışına kadar kentin aynı şekilde yönetildiğini söylemek güçtür. Dönem dönem yeni ihtiyaçlar ile beraber, yeni kurumlar tesis edilmiştir. Bu ihtiyaçları belirleyen en temel husus Hristiyanlık olmuştur. Aslında kent yönetimi ideal bir Hristiyan kentin kurumlarının teşekkül ettiği bir yönetim birimidir.

Başkentten Doğu Akdeniz kültür bölgesi içinde kurulmuş olması Latince adlandırılan makamlar yanında Yunanca adlandırılan makamlara da sahip olmasını sağlamıştır. Örneğin, VI. yüzyılda *commentariensis* diye adlandırılan ve asıl görevi sekreterlik kapsamında resmî kayıt tutmak olan bir memur, aynı zamanda hapishanelerin mahkûm kayıtlarından da sorumlu olduğu için tutuklama durumlarında kolluk kuvvetleriyle beraber bulunmaktaydı. Gene tutuklamalarda çavuşluk veya komiserlik yapan *taksiotes* adlı memurlar vardı. Bu iki gruba da genel olarak "memur, görevli" anlamında *domestikoi* denmekteydi. VI. yüzyılın sonlarında sarayda ve çevresinde devamlı olarak imparatorun şahsının ve ailesinin güvenliğini koruyan *Skholastikoi* ve *Ekskubitores* isimli farklı askerî birliklerin zaman zaman imparatorun emriyle şehir içinde kolluk kuvveti olarak kullanıldığını da görüyoruz.

Konstantinopolis'in imar işlerinden tutun da diğer bütün idari işlerinin icrası başında *eparkhos* (vali) adı verilen bir kişi bulunmaktaydı. Kendi bünyesinde birkaç yüksek memuriyeti barındıran eparkhos, Bizans İmparatorluğu'nun hem en önemli idari kurumu hem de kişisi olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu özelliğini başşehirde XIII. yüzyıla kadar sürdürmüştür. Bundan dolayı, imparatorluğun ilk 60 yüksek mevki arasında 18. sırada gelirdi. Onun bulunduğu mevki Bizans yönetiminde, ciddi anlamda üzerinde durulan ve senato üyeliği verilen bir makamdır. Eparkhos, saray mensubu

olmakla birlikte, erguvani elbise giyme imtiyazına sahip olmayıp ancak toga giyebilirdi.

Erken dönem İslam coğrafyacısı olan İbn Hurdazbih (ö. 912/913), *Kitabül-Mesâlik ve'l-memâlik* adlı eserinde Kostantiniye'de 400 kadar yüksek rütbeli idarecinin bulunduğu, bunlardan birisinin görevinin, Kostantiniye şehrinin işlerini görmek olduğu bilgisini vermektedir. İbn Hurdazbih'in burada bahsetmiş olduğu kişi muhtemelen eparkhostur. İmparatorluğun başkenti ve payitahtı Konstantinopolis olduğu için burada bulunan eparkhos, imparatorun olmadığı zamanlarda dâhil, imparatorun sonra en yetkili kişisi, VII. Konstantinos Porfirogennetos'un deyişiyle "Şehrin Babası" konumundadır. Nitekim eparkhosun bu şehri, kaynaklarımızda "Eparkhos Şehri" şeklinde geçmektedir.

Konstantinopolis eparkhosu başşehirin hayatında önemli bir rol oynamıştır. Eparkhos, Konstantinopolis'in en üst yargı organı olup gerektiğinde merkezde veya kenar mahallelerde meydana gelen suçlarda mahkûmları yargılayabilme hakkına sahipti. Bu durumda *eparkhos*, mahkemeye başkanlık ederdi. Yargılamanın yanı sıra, Konstantinopolis'in her anlamda güvenliğinin sağlanmasında da sorumludur ki aynı zamanda güvenlik birimlerinin başı konumundadır. Eparkhosun en önemli görevlerinden birisi de sıklıkla payitahta gelen ve devletler arasındaki ilişkileri geliştiren elçiler veya devlet adamlarının gözetilmesidir. Nitekim onların korunmasından ve ihtiyaçlarının karşılanmasından eparkhos ve emri altında bulunan yardımcıları sorumludur.

Bu görevlerinin yanı sıra eparkhos, birçok görevi de bünyesinde barındırmaktadır. Kısaca bunlara değinecek olursak; Bizans İmparatorluğu'nda esnaf teşkilatı, loncalar şeklinde organize edilmişti ve Konstantinopolis'in işesini loncalar sağlamaktaydı. Bu bakımdan bazı dönemlerde Konstantinopolis'in en önemli problemlerinden birisi olarak karşımıza çıkan işe teminatının, gerektiği miktarda sağlanması eparkhosun görevleri arasındaydı. Bizans İmparatorluğu'nda esnafın loncalara girişleri, birtakım şartlara bağlanmış olup aslında bu durum, imparatorluğun kontrolünün güçlenmesi anlamını taşımaktaydı. Bu açıdan eparkhosun esnaf üzerindeki kontrol mekanizması iyi bir şekilde işlemeli ve esnafın bütün faaliyetleri dikkatle kontrol altında tutulmalıdır.

Şehrin iktisadi hayatı, ticareti ve her türlü endüstriyel faaliyet yine onun kontrolindedir. Nitekim Konstantinopolis limanlarına gelen ticari

8- Tekfur Sarayı (Gurlitt)

metalar, dönemin ticaret pazarları olan kapanlara getirilerek, onun gözetiminde vergi ve alım-satım fiyatı belirlendikten sonra piyasaya sürülebilirdi. Eparkhos, gerekirse ürünlerin fiyatını sabitleyebilirdi. Bizans İmparatorluğu'nun iktisadi hayatı, kendi kendine yetebilme politikasına dayandığı için imparatorluk tebaası, imparatorluk nüfusuna yetecek kadar üretim gerçekleştirebilirdi. Yönetim tarafından ihracat ciddi anlamda sınırlandırılır; ithalat ise yönetimin kararıyla sistematik bir şekilde teşvik edilirdi. Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi Bizans İmparatorluğu'nda da *stratejik meta* olarak değerlendirilen bazı metaların satışı (tuz, silah, ergüvani ipek, Grek ateşi yapımında kullanılan ham maddeler gibi) yasaklanmıştır. Özellikle ipek ticaretinin ciddi anlamda denetlenmesi gerekmekteydi. Bunu, imparatorluk adına denetleyecek olan yine eparkhostur. Ayrıca ürünlerin satışında en önemli unsur olan ölçüm ve tartı birimlerinin belirlenmesi yine onun kontrolü altındadır. Hükûmetin, dolayısıyla eparkhosun ölçüm ve alım-satım kararlarına aykırı davranışlar, loncadan çıkarılmak, falaka ve

sürgün gibi cezalara maruz kalırlardı. Bu açıdan Konstantinopolis'e uluslararası ticaret yoluyla hemen her yerden metanın gelmesi, bunların kontrol edilmesi ve gerektiğinde müdahale edilmesi, eparkhosun en önemli görevleri arasında görülmektedir.

Eparkhos, Bizans imparatorlarının başşehirde gerçekleştireceği toplumsal eğlencelerin, özellikle dinî bayramların ve aynı zamanda imparator ve ahalsinin vefatı durumunda cenaze törenlerinin düzenlenmesi işlerini de yürütmekteydi. Bunun yanı sıra toplumun hayatını devam ettirmesinde temel besin olan ekmeğin üretilmesi de dikkate değer bir konudur. Ekmeğin ham maddesi olan buğday ve mısırın temin edilmesi, imparatorluk için ciddi bir konudur. Çünkü imparatorluk ham maddeyi büyük ölçüde uzak bölgelerden temin etmekteydi. Dolayısıyla herhangi bir kıtlık veya doğal afet sonucunda her iki besin maddesinin dolayısıyla ekmeğin temin edilememesi ciddi sıkıntılar doğurmaktaydı. Bundan dolayı devlet her türlü ihtimali hesaba katarak, bu ürünlerin teminine ve dağıtımına ciddi bir önem verirdi. Konstantinopolis'e çeşitli yerlerden gelen buğday ve mısır,

eparkhos ve yardımcılarını kontrolünde tartılır, ambarlara aktarılır ve buradan fırıncılara dağıtıldı. Herhangi bir kıtlık durumunda bu sistemin kontrollü bir şekilde işlemesi, imparatorluk için ciddi bir konudur. Kendisine verilen yetkiler sayesinde eparkhos, Konstantinopolis'in toplumsal hayatının düzenlenmesinde önemli bir rol oynamaktaydı. Eparkhosun bu rolünü kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, XIII. yüzyıla kadar sürdürdüğü ve bu döneme kadar da şehrin yönetiminde ciddi söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat 1261 yılından sonra bu kurumun Konstantinopolis'teki en önemli işi artık etkileyici kamu yapıları ya da imparatorluk forumları inşa ettirmek değil, surlara gerekli onarımları yaptırmak, kiliseleri, manastırları, hayır kurumlarını onartmak ya da inşa ettirmek ve Büyük Saray'a ekler yaptırmaktan ibaretti. Kentteki evler inşa edilirken, cadde ile ev arasında 2-3 m bir mesafe bırakmak zorunlu idi.

Bizans İmparatorluğu'nda kentin mali ofisleri konusunda detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Buna rağmen mali işlere bakan büroların Genikon, İdikon, Vestarion adı verilen üç kısımdan oluştuğu bilinmektedir. Bu ofislerin coğrafi konumuna baktığımızda Büyük Saray'ın kuzeydoğu köşesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Hipodrom'un Büyük Saray'a bakan yüzünde bugün de görülen kemerlerin yoğunluğunun en azından VI. yüzyılda resmî belgelerin arşiv mekânı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bugün, Topkapı Sarayı Birinci Avlu'su içinde kalan Leo Forumu'na zamanla *Pittakia* denmiştir ki bu kelime, makbuzlar ve yazılı iletiler anlamına geldiği için burada da birtakım resmî binalar olmasını gerektirmektedir.

Başkent'in hazinesine Sakelle veya Sakellion, bu işi yürüten kişiye de sakellarios adı verilmektedir. Sakellariosun en önemli görevi; saray halkının finansmanından sorumlu müfettişlikti. Sakellarios, imparator ve saray halkıyla yakın ilişki içerisinde olması Bizans'ın mali olarak gittikçe merkezî bir yapı hâline geldiğini göstermektedir. VII. yüzyıldan itibaren kendisini belirgin şekilde hissettiren bu merkezîleşme ile beraber imparatorun idari anlamda daha baskın bir rol üstlendiği görülmektedir. İmparatorluğun 640'lı yıllardan itibaren içine düştüğü iktisadi ve siyasi bunalım, bu sürecin oluşmasını sağlamıştır. Bununla bağlantılı olarak bu dönemden itibaren Bizans hâkimiyetindeki birçok kentte olduğu gibi başkent'in de küçüldüğü görülmektedir. Bu küçülmenin çok çeşitli sebepleri olmakla birlikte başkent'in zenginlerinin VI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren servetlerini dinî yapılara ya da dinî objelere ayırma eğilimi içerisinde girmeleri en temel sebep olarak

9- Bizans döneminde 14 bölgeye ayrılan İstanbul'un yönetim haritası (Coignard)

görülmektedir. Bununla bağlantılı olarak, başkentte sivil mimari eserlerin bakımını etkileyen bir çöküş yaşanmıştır.

Bizans Konstantinopolis'inde imparatorluk ve kilise törenleri halkın hayatında önemli rol oynamıştır. Dönemin birçok kaynağı sayesinde, bu törenler hakkında oldukça geniş bilgi sahibiyiz. İmparatorluk seremonileri Bizans devlet ideolojisi için, bir anlamda görünmeyen anayasanın yerini alma fonksiyonunu

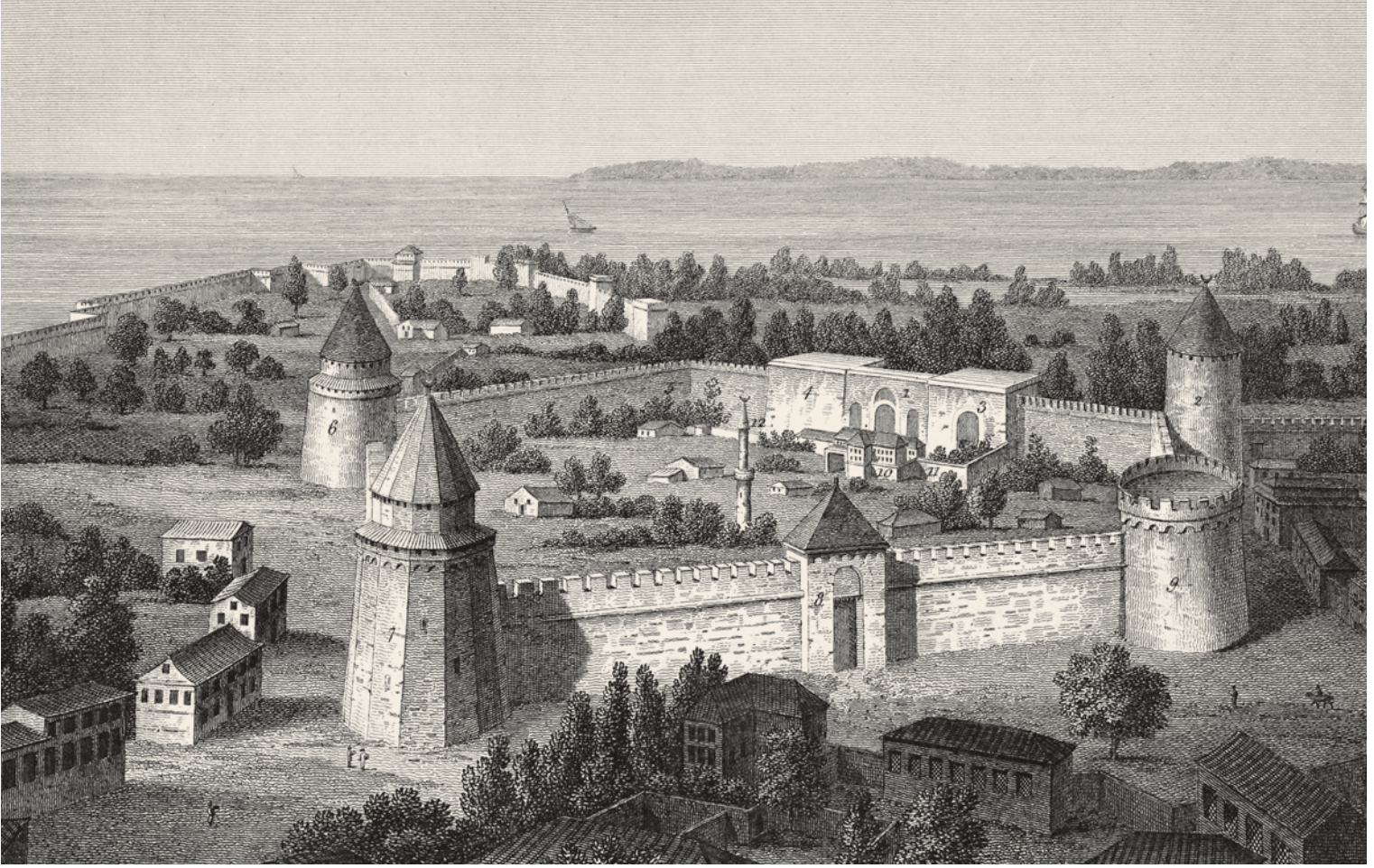

yerine getirdiklerinden son derece önemli etkinliklerdi. İmparator her ne zaman kentte halkın huzuruna çıksa, bu gösterişli bir tören şekline dönüştürülerek halka sahnelenirdi. Büyük Saray'dan Ayasofya'ya ayın için geçeceği kısa yol boyunca bile bu etkileyici seremoniler düzenlenirdi. Kentin en önemli üç mekânından biri olan Hipodrom'da, halkı eğlendirmek, yortu günlerini kutlamak amacıyla birçok törensel etkinlik düzenleniyor ve bu

törenlere kent halkının büyük çoğunluğu katılıyordu. Bunların yanında askerî geçitler, galip gelinen bir savaştan dönerken düzenlenen zafer alayları ve esirler ile ganimetlerin sergilendiği törenler de yapılıyordu. İmparatorun da bizzat katıldığı bu törenler sırasında, kentlin sokaklarına güzel kokular saçılıyor ve çeşitli şekillerde süsleniyordu. Bu tören alaylarının geçtiği değişik güzergâhlar olmakla birlikte, en önemlisi imparatorluk sarayı ile Ayasofya'dan çıkan şehrin ana arteri Mese üzerinden ya da önemli bir paralel sokak boyunca Altınkapı'ya ulaşan yoldu. Dinî ve imparatorluk törenlerinin genelde Mese ve çatallarında izledikleri güzergâh aynıydı. Bu törenlerin düzenlenmesinden sorumlu şehrin valisi, tören güzergâhı üstünde bulunan herhangi bir eve, değerli kumaşlar ve duvar halıları astırarak törene katkıda bulunmalarını emretme yetkisine de sahipti. Kentin kuruluşundan itibaren bahsedilen bu fonksiyonları yerine getiren Hipodrom, zamanla resmî törenlerin yeri hâline gelmiştir. Hipodrom'da VI. yüzyılda dinî yortular hariç neredeyse her gün ve günde yirmiden fazla yarış düzenlenirken, XI. yüzyılda yılda sadece birkaç gün yarış oluyordu. Aralıklarla da olsa at yarışları imparatorun katıldığı seküler merasimlerin her zaman bir parçası oldu. Bu yarışlar, başkentte yaşayan halka sosyalleşme imkânı sağladığı gibi, imparatorun otoritesini halka gösterdiği itibarlı bir gösteri alanı olmuştur. XII. yüzyıldan itibaren Bizanslılar, artık fanatik at yarış seyircisi olmaktan daha ziyade Batı'da da moda olan cirit ve turnuvalar ilgilerini çekiyordu. Hipodrom da bu değişime şahit olmuş ve bu yüzyıldan sonra eğlenceler Blakhernai Sarayı'nda düzenlenmeye başlamıştır.

Kent halkının en önemli sosyalleşme mekânlarından bir diğeri ise hamamlardı. Erkekler, kadınlar ve çocuklar ruhban sınıfı üyeleri de dâhil olmak üzere düzenli olarak hamamlara gidiyorlar ve burada yıkanma ile beraber gerçekleştirdikleri ritüellerle çok fazla zaman harcıyorlardı. Hamamların inşa, tamir, bakım-onarım ve su ihtiyaçlarının temin edilmesi imparatorların büyük önem verdikleri bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bizans ve daha sonra Osmanlı dönemlerinde Konstantinopolis'te yaşanan en büyük felaketlerin başında zaman zaman şehri baştanbaşa saran yangınlar gelmekteydi. Büyük deprem riski sebebiyle kentteki resmî ve sivil binaların inşasında büyük oranda ahşap malzeme kullanılmak zorunda kalınmış olması, yangının zararlarının ve yayılma alanının daha büyük boyutlara ulaşmasına sebep oluyordu. Bu büyük tehdit karşısında şehirde her daim bir yangın söndürme teşkilatının bulunması büyük önem arz ediyordu. Bizans

10- Yedikule Hisarı (Pouqueville)

İmparatorluğu'nda metropollerin hiyerarşik düzenini listeleyen *Konstantinopolis Notitiae Episcopatumum*'unda (tekili; Notitia Episcopatumum) bölge bölge farklı loncalardan atanmış ve yangın durumunda yardıma gelen *collegiati* sayıları verilir; toplam sayıları beş yüz altmıştır ve her bölgeye düşen görevli sayısı on yedi ile doksan arasında değişmekteydi. 490 yılında Filadelfia'da (Alaşehir) doğduğu için Lidyalı lakabıyla bilinen Bizans yöneticisi ve yazarı Lidyalı Ioannes bize, kendi zamanında Konstantinopolis'te bir yangın çıktığında, "omnes collegiati" şeklinde bir çağrışın yükseldiğini söyler.³ Latince bu ifadenin kullanımı, sistemin Roma'dan getirildiğini ve Konstantinopolis kurulmadan önce zaten bulunduğu işaret eder. Symmachus, yangınla mücadele ile ilgili hizmetin Roma loncalarınca sağlandığından bahseder ve 369 yılı anayasasında şehrin valisine ayrılmış bölümde genellikle yangınlarla mücadele eden loncalardan biri olan *corpus centonariarumun* sözü geçer. *Praefectus*

³ Lidyalı Ioannes, *De Magistratibus reipublicae Romanae* (Yunanca: Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας) adlı özellikle Iustinianos dönemi idari yapısı hakkında değerli bilgiler verdiği eserini yaklaşık 550 yılında kaleme aldığı tahmin edilmektedir.

vigilum, Iustinianos döneminde hem Roma hem de Konstantinopolis'te açık biçimde yangınla mücadele görevini kaybetmiştir ve özellikle hırsızlık olmak üzere küçük suçlarla ilgilenen ayrıca gece nöbetinden sorumlu bir hâkimlik olmuştur.

Başkent aynı zamanda senatörler sınıfının temel kaygılarından biri olan eğitimin önemli merkezi idi. II. Theodosios (408-450), şehrin üniversitesini imparatorluğun himayesine aldı. Burada bulunan okullar, tüm batı vilayetlerinin ve hatta Yunan doğusunun antik belagat sanatı ve Roma hukukunu kaynağından öğrenmek, böylece en yüksek toplumsal tabakaya dâhil olmak isteyen, hırslı genç erkeklerin dikkatlerini çekiyordu. Şehrin en temel eğitim kurumları olan manastırlarda daha ziyade dinî içerikli bir eğitim verilirken XI. yüzyılda Ayasofya'daki okula Yunanca öğrenmek için batıdan öğrencilerin geldiği görülmektedir.

Ayrıca imparatorluk sarayı da bir öğrenim merkezi işlevine sahipti. İmparator, IV. yüzyılda Konstantinopolis'te senatonun önerisi üzerine maaşlı retorik öğretmenleri atadı. 425'te, başkentteki eğitim kurumu, daha düzenli bir hâle getirildi. Yetkili olmayan

kişilerin sınır dışı edilme korkusu ile halka açık yerlerde eğitimlik yapmaları yasaklandı ve özel ders verenlerin sadece kendi evlerinde bu işi yapmalarına izin verildi. Bunların yanında Konstantinos Monomahos'un kurduğu bir hukuk okulu, kütüphanesi ile beraber hizmet verirken kent doktor ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan tıp eğitimi veren bir hastane de bulunmaktaydı. Eğitim müesseselerinin sağladığı imkânlar sayesinde Bizans halkı, okuma-yazmaya çok değer veren belagatli bir toplum hâline geliyordu. Başkentte eğitim; yönetim, ordu ve kilise için yüksek nitelikli insanları yetiştirme fonksiyonuna sahipti. Devlet kademelerindeki her türlü pozisyonlar için ehli olma vasfı ile dağıtıldığı için eğitim; toplumsal hareketliliğin, yüksek makamlara ulaşabilmenin ve aristokrasi sınıfına dâhil olabilmenin en önemli aracıydı. XV. yüzyıla kadar imparatorlar ve patrikler, Konstantinopolis'te yükseköğretimi desteklemeyi sürdürmüşlerdir.

KAYNAKLAR

- Angold, M., *A Byzantine Government in Exile*, Oxford 1975.
- Berger, A., "Regionen und Strassen im frühen Konstantinopel", *Istanbul Mitteilungen*, 1995, sy. 45, s. 149-164.
- Bury, J. B., *The Imperial Administrative System in the Ninth Century – With a Revised Text of the Kletorologion of Philotheos*, Oxford 1911.
- Cameron, Averil, Judith Herin (ed.), *Constantinople in the early Eighth Century: the Parastaseis Syntomoi Chronikai*, Leiden 1984.
- Constantine VII., *De Administrando Imperio*, ed. G. Moravcsik, çev. R. J. H. Jenkins, Washington 1967.
- Constantine VII., *De Ceremoniis*, ed. Johann Reiske, Bonn 1830.
- Dagron, Gilbert, *Naissance d'une capitale: Constantinople et ses institutions de 330 à 451*, Paris 1974.
- Dark, K. R. "Houses, streets and shops in Byzantine Constantinople from the fifth to the twelfth centuries", *Journal of Medieval History*, 2004, sy. 30, s. 83-107.
- Darrouzès, J., (der.) *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Paris 1981.
- Devereaux, Rima, "The West Looks at Constantinople: The Idea of the City as Renewal and Utopia in Selected Medieval French and Franco-Italian Texts", doktora tezi, University of Cambridge, 2002.
- Dölger, F. "Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung", *Besonders des 10. und 11. Jahrhunderts*, Leipzig, Berlin 1927.
- Eyice, Semavi, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul 2006.
- Guilland, R., "Etudes sur l'histoire administrative de l'Empire", *REB*, 1957, c. 15, sy. 15, s. 5-41.
- Haldon, J., *Warfare, State and Society in the Byzantine World 565-1204*, London 1999.
- İbn Hurdâzbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. Murat Ağarı, İstanbul 2008.

- Janin, Raymond, *Constantinople byzantine: Développement urbain et répertoire topographique*, Paris 1950.
- Janin, Raymond, *Les Églises et les monastères*, Paris 1953.
- Jones, Arnold Hugh Martin, *The Later Roman Empire, 284-602*, Baltimore 1986.
- Kazhdan, A., "Eparch of the City (ἐπαρχος τῆς πόλεως)", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan, Oxford 1991, c. 1, s. 705.
- Kinnamos, Ioannes, *Historia (1118-1176)*, haz. Işın Demirkent, Ankara 2001.
- Kuban, Doğan, *İstanbul: Bir Kent Tarihi*, çev. Zeynep Rona, İstanbul 1996.
- Magdalino, Paul, *Ortaçağda İstanbul Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi*, çev. Barış Cezar, İstanbul 2012.
- Magdalino, Paul, "Aristocratic oikoi in the tenth and eleventh regions of Constantinople", *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, ed. Nevra Necipoğlu, Leiden 2001.
- Mango, Cyril, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 2007.
- Mango, Cyril, *Le développement urbain de Constantinople (IVe-VIIIe siècle)*, Paris 1985.
- Malamut, Elisabeth, "I. Aleksios Komnenos Döneminde Konstantinopolis (1081-1118)", *Bizans Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, ed. Annie Prolong, çev. Buket Kitapçı Bayrı, İstanbul 2011, s. 33-48.
- Mantran, Robert, *İstanbul Tarihi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul 2002.
- Mathews, Thomas F., *The Art of Byzantium*, London 1998;
- Mathews, Thomas F., *Byzantium: From Antiquity to the Renaissance*, New York 2010.
- Norwich, John Julius, *Byzantium: The Apogee*, London 1992.
- Patlagean, E. "Byzantium in the tenth and eleventh centuries", *A History of Private Life: From Pagan Rome to Byzantium*, ed. P. Veyne, Cambridge 1987, c. 1.
- Psellos, M., *Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, çev. Işın Demirkent, Ankara 1992.
- Sodini, Jean-Pierre, "Konstantinopolis: Bir Megapolün Doğuşu (4.-6. Yüzyıllar)", *Bizans Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar*, ed. Annie Prolong, çev. Buket Kitapçı Bayrı, İstanbul 2011, s. 13-33.
- Vin, J. P. Van der, *Travellers to Greece and Constantinople: Ancient Monuments and Old Traditions in Medieval Travellers' Tales*, II c., İstanbul 1980.
- Zakythinos, Dionysios A., *Crise monétaire et crise Économique à Byzance du XIIIe au XVe siècle*, London 1973.